

SZÉCHENYI ESZMÉI PÉDAGOGIÁNKBAN.

Hogy a nagy embereknek minő jelentős a szerepe a történetben, azt kétfélekép itélik meg. Az egyik oldalon a *haladást* a nagy emberek érdemének mondják, a másikon a *tömeg* lassú, de századok alatt nagyra növekedő munkásságának, kicsiny változtatások lassú felhalmozódásának tulajdonítják s ezzel szemben a nagy emberek által létrehozott eredmény elenyésző. Századunkban volt egy évtized, amidőn szeretünk a nagy emberekről beszélni. A «hősöket» a nagy embereket csodáló kor volt az. Ma is szeretünk még foglalkozni velük, szeretjük ugyanis kimutatni, hogy nagy ember voltakép — mi vagyunk, egy a tömegeből. Mióta divattá vált, hogy a nagy emberek összes apróságait ismertették, összes többé-kevésbbé jelentős írását kiadták, mindennapi életüket leírták, azóta sokan kezdik észrevenni, hogy szerfölött hasonlítanak a nagy emberekhez — legalább mindennapi életükben. Hiába gúnyolták a hősöket bálványozók korát; ma is megvan, csakhogy magunkat tesszük hősökké. Azóta a nagyemberek igazi nagysága elhalványult, kollektív akaratról s tömegcselekményekről beszél mindenki. Szerencse, hogy a geológia — milyen jó a hasonlat — a maga apróváltozások-elméletével nagy dolgokat meg tud magyarázni; a kicsiny csiga óriási rétegekké szaporodik, mint Madách löszpora is évszázadok alatt.

S most egy lépésre vagyunk attól, hogy viszont kimutassuk, minő kevéssé vált valóra egy-egy nagy ember törekvése. Szétfoszlott, s ma már körülöttünk mit sem látunk belőle. Vajjon az ő gyengeségük bizonyítéka-e ez, vagy a miénk, utódaiké?

Való igaz, hogy ma hiányzik a nagy ember, hiányzik az, aki felfogja, megértse a kiválót, hiányzik egy Deák, egy Széchenyi életrajza s ami van, kicsiny jelenetekkel van tele s a nagy koncepciójú egyéniség bennük elvész.¹

Széchenyit is hasonló sors érte. Magyarország nagy reformátorának nincs igazi életírója. Csak Kossuth szavát ismeri mindenki, hogy ő «a legnagyobb magyar.» A franciák talán ezt sem: ő csupán konzervatív szónok, «une superbe figure romantique dans l'éclatant costume des magnats.»² A németeknél talán még Gervinus szava

¹ L. a Zichy-féle életrajzot vagy az ő naplókiadásait. Széchenyi érdekes egy regényhős bennök, de nem Széchenyi, a hatalmas gondolkodó és teremtő elme.

² A Lavissee-Rimbaudban (Histoire générale. X. 658. lap) egyéb sincs róla.

járja, aki a németre is lefordított Hitelt olvasván, írója naiv, fantasztikus, zavaros ötleteiről tette híressé és ezzel jelentéktelenné. Kevesen ismerik őt valójában, újabban Réz Mihály¹ csinált belőle érdekes «politikust.» Desewffytől Beöthy Ákosig, Horváth Mihálytól Ballagi Gézáig, Kemény Zsigmondtól s Falk Miksától Kautz Gyuláig és Imre Sándorig, hányféle felfogásban láttuk már Széchenyit! A nagy ember oly sokoldalú, hogy benne kiki egy külön oldalt képes fölfedezni saját magának.

Legtöbben úgy tesznek, mint Réz Mihály, ki szüntelen Deákkal és Kossuthal hasonlítja össze. Már pedig különböző neműeket egymással össze nem mérhetünk. Széchenyi — *kultúrember* teljesen, s az *akkori* politikusokkal nem mérhető össze, mert ők e törekvémódot még nem ismerték. Míg az akkori politikus *nemzetfenntartó* csupán, addig Széchenyi — Gaál Jenő igen-igen találó kifejezése szerint — *nemzetfejlesztő*. E kettő között mintegy teljes kvalitatív különbség van, törekvéseik különeműek. A csak kvantitatív mérés: államférfiút államférfiúhoz teszi Réz M. Széchenyi felfogását egyoldalúvá minden szeretete és komoly tanulmánya dacára is, amit elismerünk. Széchenyit nem tiszteljük meg azzal, ha őt a legnagyobb politikusnak mondjuk, mert ő lényegében *más és több kultúrember* a szó legteljesebb értelmében.²

Széchenyit ma a legtöbbben pusztán nagy *politikusnak* tekintik. Pedig mélyebb vizsgálat azt mutatja, hogy ő új szellemi *kultúrát* akart, nem pedig valamely új politikai irányt óhajtott megalapítani.

Hogy az ő kulturális törekvéseinek alapját, mintegy filozófiai egészét és ennek ősforrásait felkutassuk, Nyugateurópába kell mennünk, melynek szellemi légkörében élt ő, nem pedig a hazai hagyományos politika területére. *Széchenyit a nyugateurópai nemzetgazdaságtani eszmék nélkül meg nem érthetjük.* Azok apostola ő legelső sorban. Általános nézet az, hogy Smithből merített, annak szószólója. A dolog azonban nem oly egyszerű. Olvasottsága sokkal tágabbkörű, gondolkozása sokkal mélyebb volt, ami kitűnik akkor, ha összehasonlítjuk kora gazdasági eszméinek végső következményeivel az övét.

¹ «Széchenyi ma». Budapest, 1902. Eltérő következményekhez jut (55—56. l.) «Széchenyi problémák» c. politikai tanulmányaiban, Budapest, 1909. és Érték. a társad. tud. köréből. Akad. 1907. XIII. 7.

² Kautz Gyula az Akadémia Széchenyi kiadásaihoz csatolt «méltatásaiban» sajátos módon ingadozik e két felfogás között. Kultúr embernek érzi, itéli; mégis egy politikai terminológiából sehogy sem tud kibontakozni épúgy, mint Réz M., holott észreveszi ama különös ténytet (XX. l. a Hitelhez), hogy kezdetben «szoros értelemben vett politikai és közjogi kérdésekkel tüzetesen *nem* foglalkozik.»

1. A XVIII. század nemzetgazdaságtani irodalmának *világtörténeti* szerepét igen sok nemzetgazdász nem értette át és pedig azért nem, mert ama műveknek csak egyik oldalát vizsgálták mind a mai napig, azt, hogy mennyiben felelnek meg a *mai* nemzetgazdaságtani ismereteknek, hogy mennyit köszönhet a mai nemzetgazdasági *tudomány* ama műveknek. Azt, hogy mennyiben feleltek meg ama régibb felfogású művek ama kornak, amelynek írták, nem igen vizsgálták.

A *physiokraták*, *Smith*¹ és közvetlen utódai nagy hatást gyakoroltak korukra: megváltoztatták ama kor gazdasági felfogását teljesen, sőt egyenesen azt mondhatnók, hogy *megteremtettek egy új nemzetgazdasági életfelfogást, világnézetet*. A merkantilisták korában tulajdonképpen nemzetgazdaságtan még nem létezett. Az ő gyakorlati tevékenységük nem egyszer ép azt mutatja, hogy ama jelenségek sajátos (gazdasági) természetét nem értették; úgyszólván gazdasági ismeretek helyett e korban még csak gazdasági kényszereszközök szerepeltek. Mint Conrad jellemzően mondja, «gazdasági rendörködés» volt ez csupán. Ennek képtelensége, mint a német nyelv oly jellemzően kifejezheti: *die Unnatur des wirtschaftlichen Zwanges*, még nem tűnt fel. Az a fordulat a nézetek, a felfogás dolgában, hogy gazdasági tárgyban «mindent a dolog öntermészeti folyásának jobb átengedni,»² csak a XVIII. században állt be. Az erőszakkal is beavatkozás a gazdasági életbe hasonlít teljesen azok eljárásához, akik a dolgok sajátos természetével nincsenek tisztában és így mindenre merészkednek s vaktában mindent megpróbálnak (merkantilisták). Nemzetgazdasági életfelfogás ekkor még nem volt meg. A *physiokraták* és *Smith* rakták itt le az első alapköveket, különösen *Smith*, aki egy nagy — eddig kevésbé ismert — *angol gazdasági forradalom* kifejezője s szellemi vezére, mint azt *Toynbee* igazolta és igen helyesen kiemelte.³

¹ Abban a felfogásunkban, hogy *Smith* mindenütt szoros kapcsolatban van a *physiokratákkal*, *W. Hasbach* erősített meg részletes kutatásai alapján. L. a *Schmoller*-féle *Forschungen* X. 2. kötetét: *Die allgem. philosophischen Grundlagen der von Quesnay und Smith begründeten polit. Oekonomie*. Leipzig, 1890. Ránk éppen csak az általános alapvetés fontos és e fenti munka kétségbevonott oldalai a mi problémánkat nem érintik.

² Széchenyi jellemző kifejezése a *Hitelben* (114. l. Az Akadémia kiadásából idézünk).

³ «Anglia gazdasági forradalma a XVIII. században» c. kiváló tanulmány sorozatában, mely az imént jelent meg (1909. Bpest) magyar fordításban is (Magy. Közgazd. Könyvtár. Szerk. Földes B.). Tehát nem a

Az ő műveik jelentősége sokkal több, mint az, hogy egyszerűen köveket szolgáltatnak a későbbi nemzetgazdaságtan épületéhez. Ők új világnézetet alkottak a következő nemzedékek számára. Ennek pedig sajátos pædagogiai oldala van, melyet pár vonással jelezniünk kell. A *laissez faire* például megtanítja az egyént, hogy gazdasági cselekményeiben legyen önálló; a saját maga erejéből cselekedjék, arra van utalva. *Ne várjon soha gazdasági ügyekben vezetést, impulzust másoktól, hanem maga cselekedjék.* Smith meg azt mondta: légy egoista gazdasági dolgokban, de okosan. Szerinte a társadalmi gazdaság rendjét legjobban biztosítja az *önérdek érvényre jutása*,¹ de nem a korlátolt, hanem a *felvilágosodott ember önérékéé.* Csak ebből eredhetnek igazán reális alapú tevékenységek.

Ebből szerintünk az következtethető, hogy tehát — *nemzetgazdaság csak úgy virágozhat, ha előbb teremtünk egy önérékét ismerő felvilágosodott emberfajt, vagyis gazdaságilag képzett embereket.* Smith-nél gazdaság annyi, mint az *önérdek ismerete* és eszerint való cselekvés vagyis gazdaságilag képzett egyén tevékenysége. Nem helyes! — mondják a mai nemzetgazdáink túlnyomó részben, — mert hová visz az *önérdek* kielégítése, az egoizmus? Az egoizmust ellenkezőleg korlátozni kell! Általánosan vád alá helyezik a Smith-féle nemzetgazdaságtan e pontját, mert ez a közfelfogás szerint a társadalmi egységre felbontólag hatott. «Mindenesetre a társadalom atomizálódására vezetett, amennyiben az egyes embert az ő igényeivel állítá előtérbe és mindenkit maga-magára akart utalni.»² Conradnak, a német nemzetgazdászok tipikus képviselőjének az ellenvetése tulajdonképen nem helyes, mert ép a kérdés lényegéig nem hat. Nem veszi észre egyrészt azt, hogy ez a felfogás a gazdasági egyén önművelésére céloz és amennyiben helyes, másrészt azt, hogy Smith nem oly rövidlátó, mint aminőnek gondolják. Ha ugyanis szorosán ragaszkodunk ép az ő kiinduló pontjához, önmaga megfelel ez ellenvetésekre; ugyanis az *önérékét ismerő ember egyúttal ismeri saját önérékének korlátait is.*³ Az ellenvetés tehát nem találó, de — mégis

francia *politikai* forradalom jelenségesoportjával kell kapcsolatban gondolkunk, mint Navratil A. Smithről írt művében teszi.

¹ Széchenyi: «Félre minden pompás ajánlással, mely enthusiasmust gerjeszt, előre inkább a hidegvérű, józan számlálással, mert gazdálkodásban, kereskedésben csak haszon vagy nyereség reménye mozdít.» (Hitel 68—69. lap). «Haszonkeresés nélkül nem történik semmi a világon» (Hitel 130.)

² Conrad: Nationalökonomie. 5. kiad. Jena. 1905. 335. l.

³ Hitel 122. l. »Ha maga a becsület nem átkozná is a furcsaságot (furfangot) a fortélykodást, a csalást, az ész se hagyja helyben.»

érez homályosan egy nagy hiányt, mely a további következtetésben rejlik.

Hogy gazdaságilag erős, hatalmas lehess, *ismerd meg, mi az önérdeked*. Nem tudományos tantétel ez, hanem pædagogiai elv, mely Smith munkájának igazi tartalma, nagy hatásának valódi alapja. Önérdekét ismerő emberfajt kell teremtenünk; de hogyan? Ha neveljük, rászoktatjuk az embereket, hogy a *szabad verseny* áldásos hatásaitól várjanak mindent. A szabad verseny neveli az egyéneket, kiragadja természetes tunyaságukból; tétlenségükből kiviszi a szabad verseny nemesítő porondjára; *okos elővigyázatra*¹ oktat, hogy se több árút ne termeljenek, se több embert, több árút piacra ne vigyenek, mint amennyi szükséges. Az ész szerepe, elővigyázat, gondoskodás, tehát *szellemi munka* kifejtése az, amely az egyéni erők között a gazdaságban első helyen áll. A *szabad verseny állapota kényszeríti az egyes embereket, hogy lehető legmagasabb fokra fejlesszék képességeiket*. A szabad verseny korszakában magától kiselejteződik a gyöngé, a hibás, a kivetni való, a hanyag és tétlen. A fogyasztó követelje a szabad versenyt, mert hatásai kiválóképp reá nézve előnyösek, a termelő pedig bízzék benne, mert ha derék és jóra való, *érvényesülni fog!* A szabad verseny korában nyilván csak a dolgos, munkás ember tud érvényesülni, de aki ért is ahhoz, hogyan kell helyesen munkálkodni; *„jól ki kell főzve lenni előbb a főben.”*² Munkálkodjunk tehát, de ésszel. Feladatunk *„gondolkodva gazdálkodni.”*³ Ez a munka minden értéktermelés forrása.

Ime, mindezek nem elvont természettörvények vagy valami metafizikai tantételek, hanem élő pædagogiai elvek. Ez a nemzetgazdaságtan tehát több, mint nemzetgazdaságtan. Smith művének jelentősége túlterjed a nemzetgazdászok körén. Smith nagy gondolkozó, nem csupán közgazdász. Nem is csupán nemzetgazdaságtant akart ő írni, hanem *történelembölcseletet*, ami azon is látszik, hogy sok a történelmi rész művében, mely amannak csak egyik (anyag) része gyanánt készült és valóban mit sem sajnálhat annyira az európai kultúra, hogy ily nagy tehetség nem fejezhette be a *másik* részt: a szellemi kultúra gazdaságtanát. Mily nagy lendületet nyert volna a XIX. század végén későn nekiinduló történelembölcseleti kutatás! Ebből az *általános történelembölcseleti* kiindulásból következik azután az, hogy tételei egyszersmind pædagogiai elvek. Pæda-

¹ Ez amaz «ész fogalma, mely (Hitel 74. l.) mai nyelvünk szerint oly kevésbé érthető pl. «ennek pár órára van esze» stb.

² Hitel 130.

³ Hitel 108.

gogiai szempontból ma is hatalmas gondolatok s hogy ez oldalukról kevésbé vizsgálták, azon nem csodálkozhatunk, midőn oly kevés a nemzetgazdászok között a pædagogus, ezek meg oly távolesőnek, teljesen idegen területnek vélik a nemzetgazdaságtant.¹

Szabad verseny mellett ne avatkozzék bele az állam semmibe se,² mert a szabad verseny maga elvégez mindent az állam nélkül is: a gazdasági élet szabályozását. Főlöleges egy gazdasági rendőrség, mely megtiltja, hogy kiki többet vagy kevesebbet termeljen. Az államtól csak «pæce and a tolerable administration of justice» követelendő. *Más nem* — mondja Smith.

És itt kezdődik a hiány, a következtetések láncolata itt megszakad.

Bár ez elvek az akkori időkhöz képest óriási haladást jelentettek, mint Földes Béla oly találóan mondja: «szabad tért nyitott az egyéni erőknök és melléjük adta folytonos ösztönül a felelősség tudatát,³ mindamellert egy nagy hiányosságot mutatnak.

A szabad verseny eszméjének hatalmas pædagogiai ereje van, mely egyéneket munkára ösztönöz, szabad teret enged nekik, de voltaképp — [utat nem mutat. Ez az, amiről Smithék korában megfélekedtek, mert akkor még talán nem is láthatták előre a következményeit s csak egy gazdasági megkötöttségből a tevékeny ember ígértföldére, egy gazdasági szabadság országába vágyódtak és nem tudták előre, milyen lesz az. Ma látjuk a ringek, a trösztök, az ú, n. lihegő és fojtogató verseny korcsajtásait. Befejezhetjük a következtetést: *a szabad verseny nem mindig üldös, csak akkor, ha vele párhuzamosan fejlődik az egyének gazdasági műveltsége is.* Maga a szabad verseny, bár nevelő hatása van, kártékony versenyt is

¹ Navratil Á. széleskörű, rendkívüli olvasottság alapján írt nagyobb műve: Smith Ádám rendszere és ennek bölcseleti alapja (Budapest, 1898.) sem emelkedik általános történelmi szempontokra (pl. 126 vagy 128—169.). Minden probléma csak a közgazdaság magánügyének látszik, elintézése e tudomány irodalma belső ügyének, nem elsőrangú európai kérdésnek, a közművelődés jelentős problémájának, mely egyszersmind a filozófia vagy az egyetemes irodalom nagy fordulatát is jelentené. Hogy minő hatalmas pædagogiai vonatkozás rejlik Smith művében, arról nem olvashatunk, pedig észreveszi (171. l.), hogy «az ő embere, az, akit vizsgál, a valóságban alig létező, elvont lény.» Természetes, hogy nem vizsgálja, hanem keresi; kitzüzi a pædagogiai célt, megalkotja az ideált.

² L. a Hitel e fejezetét: «Rendelések feleslege.» 113. l. «Igen sok beavatkozás rendszerint több kárt okoz, mint a semmi beavatkozás.» Mintha csak Quesnay mondását hallanók: Ne gouvernez trop!

³ Társadalmi gazdaságtan: 4. kiad. Budapest, 1905. I. 50. l.

fejleszthet, ha az illetőket kellő gazdasági műveltség nem riasztja vissza annak romboló következményeitől. A *szabad verseny* tehát egyenesen *szükséges előfeltételül követeli meg a gazdasági műveltséget*. Smith és kora téves feltevése volt az, hogy e gazdasági műveltséget meglevőnek tekintik, holott még nem volt meg és sok államban még ma sincs meg. Ezért voltak a szabad versenynek káros kinnövései, nem pedig azért, mert Smith egész gazdasági politikáját az *önérdekét ismerő egyén tevékenységére alapította*. Maga a cél helyes, csak *akkor* nem volt még a körülményeknek megfelelő.

Smith tehát rövidlátónak nem mondható, de — nem gondolta végig a problémát. A szabad versenynek és az önérdekből való cselekvésnek általános gazdasági műveltség a szükséges előfeltétele. Ha ez az individualista, egoista, optimista stb. néven nevezett iskola gazdasági műveltséget is követel, akkor a világtörténetben egészen más hírnévre fog kapni. Ámde tévedett mindkét fél: a kritikus,¹ aki nem tudja, hol van a hiba, a rendszeralkotó, aki nem vezette végig a következtetéseit. A kérdés súlypontja tehát nem az *önérdekét ismerő ember*, hanem az *önérdekét ismerő ember*. Helyesen fejt ki Toynbee,² hogy «Smith Ádám téved, pl. mikor azt hiszi, hogy a termelőnek érdeke a fogyasztó szükségleteit kielégíteni a lehető legjobb módon és hogy a termelő érdeke tisztességes árucikket állítani elő.» Teljesen igaz, hogy ez érdeke, ahol az illető kereskedés már régóta fennáll és jó hírnevét (*észszerűen*) fenn kell (akarja) tartani, vagy ahol a fogyasztó eléggé *értelmes ahhoz*, hogy felfedezze, vajjon valamely árucikk valódi-e vagy sem. Vagyis a termelőnek *tudnia kell* a teendőjét ép úgy, mint a vevőnek *ismernie kell* az áru hasznavethetőségét. Ez ismeretek, e gazdasági belátás, egyszóval gazdasági műveltség mindkét részről elengedhetetlen feltétel.

Hozzátehetjük azt, amit Smithék korukban még nem láthattak, hogy nemcsak az adás-vétel alkalmával, hanem különösen a *hitelügy* terén, avagy *munkavállaláskor* a szerződés feltételeinek átgondolásánál s különösen befektetés, *tőkealkalmazás* nagyobb fejlődésével válnak igazán szükségessé gazdasági ismeretek. Ezekben való tájékozatlanság tönkrejuttatott már fogyasztót, termelőt, munkást, tőkést, hitelezőt és hitelkérőt — több millió szólhatna róla.

Gazdasági önállósághoz gazdasági műveltség kell. Smithnél min-

¹ A közkeletűvé vált ellenvetések (l. pl. *Rambaud*: Histoire des doctrines économiques. Lyon, 1899. 178—192.) mutatják, mily kevésbé képesek némely írók mélyére hatni e problémáknak.

² Toynbee i. m. 80. l.

den csupán az első célt szolgálja s nem igen törődik a gazdasági tevékenység- és önállóságra való nevelés kérdésével.¹

Ebből a gondolatkörből érthető meg Széchenyi munkásságának alapja. Nem politikai harcokat, hanem új, békés, gazdasági céloknak élő nemzedéket akar Széchenyi: kora új életfelfogásának értékét felismerve, új kultúrát akar. Ez — a gazdasági műveltség s ebben túlszerez Smith iskoláján is, mert nemcsak gazdasági tevékenységet akar, hanem gazdasági műveltséget is!

Széchenyinek ebben áll a világtörténeti jelentősége, és bár szorosán nem azon az úton jutott következtetéseihez, melyeket nekünk a XX. századból visszatekintve vázolnunk lehetett s melyeket kissé bővebben kifejtettünk, hogy az ő következtetésének nagy, óriási jelentőségét, értékét bemutassuk, — a végkövetkezmény felállításának érdeme mégis az övé, történeti elsősége Európában az övé, mert ha lehetett is előde, de nem szólt egy nagy nemzethez. A Hittel nem csupán a magyar hazának jelentett új korszakot, hanem európai jelentőségű volt, habár fölfedezését észre nem vették is.

2. Széchenyi *paedagogiai* rendszerének megalkotása nehéz probléma.² Gondolatai a lángész csodás asszociáló könnyedségével hihetetlen módon szökkennek a legkonkrétabb tárgytól az absztrakció szédítő magaslataira és megfordítva. Gondolatait összefüggőleg nem adja sehol. Közbejő két sajátos körülmény. A nyugateurópai nemzetgazdaságtan magaslatán áll, midőn tevékenységét megkezdi. A korabeli irodalom jól ismeretes előtte, sokszor hivatkozik rájuk.³ De ő azért nem tud szakemberré lenni, szelleme sokkal egyetemesebb. Talán innen van, hogy gazdaságtani ismereteit nem mindig mérték egyforma mértékkel. Hol túlsokat tulajdonítottak neki, hol kevesebbet. Kautz még 1868-ban úgy véli, hogy «ő egyike volt a legelső állambölcselőknak és nemzetgazdasági íróknak egész Európában, aki a nemzet és államgazdaság körében a tapasztalati *inductív módszert* tudatosan alkalmazta és érvényre emelte.» E dicsérő sorai talán akaratlanul is nemcsak dicsérnek, hanem torzítanak is, mert úgy tűnik

¹ Smith: Nemzeti vagyosság. (Ford. Enyedý és Pólya. V. 107—190.) is csak nevelési költségekről szól.

² A legfontosabb nézetei mind együtt vannak már Gaál Jenő rendkívül sokoldalú művében: Széchenyi I. nemzeti politikája. Budapest. 1902/3. II. 19—26. Továbbá Imre Sándor könyvében: Széchenyi nézetei a nevelésről.

³ Először a Hittel 89. lapján, ahol nem is említi Smith Ádámot, az egész irány fejtét. Jellemző, hogy nem szokott egyes írókra hivatkozni, hanem egész irodalomra utal; a 89. lapon Say, Ricardo, Malthus, Sismondí, a 137. lapon Smith, Young, Pitt, Baring, végül a Világban a 6. lapon Nebenius — ezek a legfontosabbak.

fel Széchenyi, mint theoretikus hajlamú egyéniség, aki egy tudományosan akkor igen nagyratartott módszer alkalmazásában tűnik ki. Nem szükséges túlértékelnünk, hogy azt mondhassuk, közgazdasági olvasottsága hatalmas volt. «Nemzetgazdasági képzettsége — mondja Gaál Jenő — nagy olvasottságán, széleskörű gazdasági tapasztalatain s a nemzeti és állami életbe való mély belátásán alapult,» de azért «nem volt az rendszeres. Maga bevallja, hogy fiatal korában ezt a szakmát nem nagyon kedvelte.»¹ Úgy véljük, egyáltalán semmi szakmát nem is kedvelhetett, mert szempontja mindig általánosabb. Széchenyi határozottan speculativ elme, életkörnyezete pedig határozottan nem az. Innen a félreértések tömege. Róla írván, még egy Kemény Zsigmond is aggódik: «valószínűleg többször fogok tévedni... Ő nehezen fölfogható egyén volt, az kétségtelen.»² Azért minden Széchenyi probléma vizsgálatánál jól kell ügyelni arra az általános elvre, mely gondolatai mögött rejtőzik, s ami alapvető jelentőségű, jól elválasztandó attól, ami ezekből következik. Mint író erős általánosító képességet kíván meg olvasójától. De e speculativ elme azért nem theoretikus, hanem gyakorlati. «A doctrinarismus nem ejtette őt kelepçébe» (Gaál). E kettő, speculativ és gyakorlati, nála nincsenek ellentmondásban, hanem inkább időrendben dominálnak, követik egymást. Míg eleinte a speculativ hajlamot a gyakorlati belátás tartja egyensúlyban, addig az utóbbi túlsúlyának később mindinkább meg kellett nyilvánulnia, mert akkori életkörnyezete, társadalma és kora ezt tette szükségesebbé. A kora más volt, másnak kellett lennie neki is, de nem mint valamely tömegembernek. Az ő helyzete saját korában mindig sajátos.

Nyugateurópai ember ő, mint a legtöbb korabeli mágnás; világpolgár³ izzó reformátori hajlammal. Magyarul alig tud és mégis megragadja lelkét — a magyarság, mint európai probléma. Különösen felöltik gazdasági hátramaradásunk, főképp a hitel fejletlensége, két formában: a belső, a bizalom ellentétben a gyakori gyanúsítással, vagyis az erkölcsi hitel és a külső, az áruforgalmi hitelügy hiánya. A Hitel 40—49. lapján találunk csak összefüggő fejtegetést,⁴ másutt nem. A Hitel első, általános, mondhatnók filozófiai részében (1—163) rejtőznek a legmélyebb fordulatok, melyeket a legondo-

¹ Gaál i. m. I. 433. l.

² Státusférnök könyve 342. és 43. l.

³ Mint világpolgár, a merkantilista nemzeti elzárkózással szemben a világgazdasági szempontot hangsúlyozza, akárcsak Smith követői. «Aki országos dolgokban vesz részt, annak egész (világ-)egyetem rugói, láncai kapcsolatairól világos értelemmel (fogalommal) kell birnia.» Hitel 111.

⁴ Továbbá Hitel: 124—5. és 157—63. l.

sabb analysis is alig képes fölfedezni. Többi művei már nem a lelke mélyét mutatják; egy nagy polémia, egy kiválóképen subjectiv felelet a Taglalatra, majd Széchenyi közszereplése korán elvonják figyelmét általános kérdésektől, tovaragadják konkrét témák felé. Nem alkot többé általános gondolatokat, nem építi tovább rendszerét és abban hagyja tervét, melyet «tán 20—30 kis kötetten iparkodni fog lacsanként betölteni,» mint igéri a Világban (8. l.). Teremtő synthetise megszűnik, csak alkalmazza saját régebbi eszméit, levonja kész gazdasági filozófiájának következményét azon a téren, amely épen kínálkozik, legyen az akár pártpolitikai vagy színházügyi kérdés, akár adóreform stb. Megszűnik nagy gondolkodó lenni, hogy a gyakorlati államférfiak között felvehesse a versenyt a közszereplésben. Mi gondosan ügyelünk arra, hogy ez ősfilozófiáját elemezzük, s hogy ne tévesszük össze későbbi konkrét nyilatkozatai halmazával.

Nevelési rendszerét kettős kiindulási alapból tárgyalhatjuk: gazdaság- és történelemfilozófiai szempontból. Mi az elsőnek adtunk nagyobb jelentőséget mai pædagiáinkra nézve, annyival inkább, mert történelembölcsélete ma már sokkal inkább ismeretes két újabban megjelent alapos tanulmány óta; az egyik Angyal Dávid új adatokban gazdag értekezése,¹ a másik Imre Sándor nagy műve: Széchenyi István nézetei a nevelésről (1903). E mű² Széchenyi összes írásainak alapján rendszeresen adja a főgondolatokat, ez a fő érdeme azzal a másik, Széchenyinnél állandóan szükséges feladat megoldásával, mely a régebbi, félreértéseken alapuló támadások elhárításában áll. E téren még egy Schwarcz Gyula is minőt tévedett! Ideje is volt, hogy Széchenyit e téren is ne csak bíráljuk, hanem ismerjük.

A legérdekesebb gazdaságfilozófiai probléma nehezen fölfedezhető helyen rejlik. Önerdekünk — ebből indul ki a gazdaságfilozófiai kérdés — óvatosságra int. «Vigyázva vigyük tehát legfőképen pénzübeli (gazdasági) dolgainkat.»³ Hitelre szükség van, nélküle szegénységre vagyunk ítélve. «S így szükséges a dologhoz (a hitelezéshez) vagy legalább annak filozófiájához (a hitelügyről szóló tudományhoz) valamennyire értenünk, ezt pedig másképen nem eszközölhetjük, mint nevelés, tanulás, idomlás (művelődés), elkészítés (előké-

¹ Széchenyi történeti eszméi. Budapesti Szemle. 1907. Különnyomatban is.

² Budapest, 1—270. l. Nemzeti szempont érvényesülése a vezető gondolata, de a gazdaságfilozófiai kiindulásnak, még ott is, ahol Benthamról vagy Smithről ír (251—2. l.), állandóan helyet kell engednie.

³ Hitel 41.

szület) által.»¹ Ezzel vezeti be az olvasót a hitel tárgyalásának szükségességéhez, vagyis a hitelügyhöz érteni kell, ezért írja ő egész művét.

A gazdasághoz tudás, képzettség szükséges, nem csupán *természetes belátás*, amelyet Széchenyi gyakran hangoztat. Hogyan lehet ezt megszerezni? Mily módok állanak rendelkezésünkre? Gazdasági hátramaradásunkat «*hogyan lehet valamikép orvosolni? — Kölcsönös felvilágosítás, oktatás s rávétel által*», mondja Széchenyi.² Különösnek tetszik, hogy itt az iskolára egyáltalában nem gondol, hanem be akar hozni oly intézményt, mely voltaképp egy germán individuális világnézetből fakad, megakarja honosítani a *megvitatást*³ (discussiót), amelyre rendkívüli súlyt helyez. Ez pædagogijának egy eddig kevéssé észrevett főpontja! Kiemeli, hogy minden, ami az emberiség előmenetelét, hasznát, díszét stb. eszközölte, nem egyéb *kölcsönös felvilágosítás* és oktatás gyümölcseinél?»⁴ A germán világban hagyományos módja ez a közlésnek. Lényege az, hogy az egyén a maga sajátos szellemi különállásából hatni kíván egy másikra, kifejtven *egyéni* nézetét. A másik ismét egyéni, sajátos módon *reagál*,⁵ de közös objektivitásuk, általános irányazonosságuk — az egyénentüli kötelességteljesítés elismerése — folytán mégis *megegyezés* jó létre az egyéni vélemények között. E megvitatás tehát elsőrangú szükséglet ott, ahol egyének, egyéni vélemények vannak. De hogy ez az objektív megvitatás minő idegen nálunk, azt a Desewffy-polémia rögtön megmutatta. A Világban nem is győz ezen Széchenyi eleget csodálkozni; a Hitelben még bízik a vitában: «szüntelen discussió szükséges tehát, azaz: hidegvérű barátságos, s minden oldalú vizsgálás és tanácskozás». De mindjárt észreveszi a magyarországi állapotot, s hozzáteszi: nem versengés, «viszongás,» helyben nem hagyás, ellenzés.

Ez a módszer azonban legfőllebb csak a felnőtteknek való. Kell tehát valami más módnak is lennie. Erre a következő hely en-

¹ Hitel 42.

² Hitel 124. l.

³ E szót még nem ismeri; egy másik helyéből következtethető, hogy «elmeszürödásnak» fordítaná. Rendesen latinul mondja.

⁴ Hitel 125. l.

⁵ «Discussio nélkül akarmi újhoz kezdenek az emberek; egy főakadályról, mely törekvéseik ellen fogja szegezni magát, mindig megfélekednek t. i. a minden kezdetből (kezdeményezésre) természetesen következő *oppositióról*.» Hitel 125. Széchenyi ily oppositót talált ugyan, de megvitatást azért nem. Tapasztalta, hogy egy keleti fajnál vagy ép a nemtörődömség otthonos s az egyéni reagálás hiányzik, vagy az objektivitás.

ged következtetni: «A nevelés s kivált az első benyomások bámulandó következtetések.»¹ «Nincs oly okoskodás, oly meggyőződés, oly erő, mely kiseded korunk első behatásait kiírthatná.»² Majd gyönyörű képpel világítja meg: «Ki dob el kenyeret egyhamar közülünk készakarva s ha a zsemle belét vagy kenyér helyát elvetjük is, nem rendül-e meg bennünk valamely érzés, mintha nem jól cselekednénk s inkább titkon dobjuk félre vagy zsebünkbe dugjuk, mintsem más előtt hajítanók el. És miért? Mert dajkánk mondá egykor: Kenyeret vesztegetni nagy bűn.» De különös, hogy «az, aki egy darab kenyér elvesztésén szinte megdöbben, százezreket, melyekért megannyi kenyeret lehetne vásárolni, legkisebb megilletődés nélkül szór ki!» S miért? Mert «nevelői vagy nem voltak, vagy nem mondták néki: Pénzt, vagyont kivetni bűn!» Ime egy mágánásfű ifjúkori visszaemlékezése. Éles a vád: gazdasági dolgokban kicsinyes a nevelés, később meg semminő: «Későbbi ideinkben szinte mindenre tanítanak, csak *életbölcsségre nem*... Ismereteinket s ügyességeinket is nem annyira idomítják *valódi haszonvételre*, hanem csak hogy meglegyenek, mint ama filigrán remek, melyet csak nézni lehet, mert haszonvétel (használat) által ketté törnek.»³ Nagy hiba: a nevelés szem elől téveszti a célt és régi nevelési formákat újból és újból alkalmaznak megszokásból, hagyományból, cél nélkül. Erre következnek gyönyörű fejtegetések az akkori nevelés hiányairól, tévedéseiről.⁴ S azután oly következtetés, mely kissé meglep: «Hiszen (*a nevelés*) *szörnyű sokba telik*. Pénz kell tehát! De ezt megint ugyan ki adja? *Kell tehát előmenetel a gazdaságban*», kell hitel.⁵ Egy szóval: gazdaság (elsősorban hitel) kell; kell tehát erre való nevelés; nevelés kell, kell tehát gazdaság (elsősorban hitel) — *circulus vitiosus*. Körben forogni látszik a következtetés; melyik kiinduláspontja a helyes? Csak három felelet lehetséges. Helyes az első: (gazdasági) nevelésre van szüksége a nemzetnek. Ezt igazolja az, hogy maga is munkába áll; könyvet ír a hitelügyről, hogy belőle tanuljanak. Lehet a felelet az, hogy ép e kettős logikai kapcsolat mutatja azt, hogy előtte elképzelhetetlen a kettéválasztás; *gazdaság és nevelés* szoros, mindenkép elválaszthatatlan kapcsolatban, *szoros kölcsönhatásban állanak*. Végre, hogy a *kettő egy!*⁶ A következtetést a mélyéig követtük, mélyebbre Széchenyi már nem hatol.⁷

¹ Hitel 42. ² Hitel 43. ³ Hitel 43. ⁴ A 42—47. lapokon. ⁵ Hitel 48.

⁶ Erről az utóbbiról nagyobb előtanulmány s mélyebb logikai alapvetés nélkül itt ezúttal nem szólhatunk.

⁷ Pädagogiája többi, rendkívül érdekes kérdéseire nézve ezúttal Imre Sándor részletes művére utalok.

3. Reámutatván pár vonásban Széchenyi legfőbb pædagogiai eszméjére, nem titkolhatjuk el ama felőtli tényt, hogy az ő eszméi ma is minő moderneknek látszanak. Művein a stílus, a nyelv ódon zománca csak külső látszat; a tartalom, a gondolatok maguk ma is újak. Mintha egyenesen hozzánk szólna, nekünk írt volna! Hogyan lehetséges ez? Úgy Magyarország még ma sem teremtette meg azt a mély gazdasági műveltséget, melyre Széchenyi célzott, *még ma sincsenek meg azok a szervek, melyek e műveltséget megteremthetik.* Szabad legyen röviden vázolnunk a mai állapotot. Nézzük, hogyan követtük a nagy Széchenyi jelölte nyomokat, hogyan őrizte meg Magyarország Széchenyi örökét? Követte-e szavát, megvalósította-e eszméit?

Még ma is a nemzetgazdasági műveltségnek csak kezdeteiről szólhatunk; szélesebb körökben a műveltség ez eleme nincs meg. Ha meggondoljuk, mily módon nyerhetni ma e téren kiképzést, egy pár intézetre akadunk csupán s néhány folyóíratra, mert ujságaink közgazdasági rovatai nem jöhetnek számításba, mivel csak áruforgalmi adatokat tartalmaznak. *Gazdasági szakiskolák* nem adnak, mert nem adhatnak mély és általános nemzetgazdasági műveltséget, mivel tisztán a gyakorlati életpályára készítenek elő, ahol a technika a fő, nem a gazdasági életnézet mélyítése. Vidéki *jogakadémiáink* kénytelenek foglalkozni e tárggyal, mert tantervök kötelezi őket, azonban sajátos ellenmondással iskolai rend és életcélok között. A vidéki jogász érzi, hogy a gyakorlati *jogi* életben nem igen érvényesítheti majd közgazdasági ismereteit. Ezek megszerzését tehát nem önérdéklődése ajánlja, hanem csupán a vizsgálati szabályzatok írják elő. A vizsgálatok követelményei pedig *tényleg* elenyésző (!) csekélyek. Amit Németország számos vidéki egyeteme megtesz; bizonyos műveltségi elemeknek, így a gazdaságtannak egyrésztől mélyítését, másrésztől széleskörű elterjesztését, azt a mi vidéki jogakadémiáink nem tehetik meg. Marad még az *egyetemeinken* szereplő néhány nemzetgazdasági előadás. És ezeknek is oly sajátos az állásuk: a jogi karon adják elő őket, nem úgy, mint sok német egyetemen, ahol az államtudományok természetsszerűleg a bölcséleti karrhoz tartoznak. A praktikus magyar «jogász» hallgatja nálunk a nemzetgazdaságtant és nem a mély speciális tanulmányokra hajló bölcsész. Bár büszkeséggel gondolhatunk csak azokra az európai színvonalon álló nemzetgazdasági előadásokra, melyeket egyetemeken hallhatunk, mégis — nem kedvezők azok a feltételek, melyektől az ott elhangzott eszmék elterjedése függ.

Széchenyi különben nem arra céloz, hogy nemzetgazdasági szakképzettségű emberek legyenek több-kevesebb számban. Nem szak-

iskolákat követel, hanem azt hangoztatja, hogy *nemzetgazdasági műveltsége mindenkinek legyen*, mert senki sem vonhatja ki magát esetleges hiányú káros következményei alól. Ő tehát az egész nemzetre gondol, nem pedig arra, hogy kevesek részén legyen nemzetgazdasági képzettség és e gazdasági oligarchia a tájékoztatlanokat könnyen kiaknázhassa, hanem arra, hogy mindenkinek legyen saját életkörülményeihez való gazdasági belátása. Valójában nemzetművelést céloz, mely elsőrendű feladat. Nem doktriner tulajdonság, nem külső dísz, hanem oly tudomány, mely mindenik tudomány között elsősorban — hatalom. Nem szakképzettség szükséges, hanem *általános gazdasági műveltség*. Ezt pedig a középiskola nyújthatja. Széchenyi nem fejt ki — hiszen iskolaszervezeti kérdéstről egyáltalán nem szeret írni — de előadásából egyenesen következik. Hogyan őrizte meg a középiskola Széchenyi eszméit?

Középiskoláinknak tantervében köztudomás szerint nemzetgazdaságtan nem szerepel, sőt nem is szerepelhet tanmenetében sem, az egyes órák keretében sem! Szóval teljes az ellentmondás. Az egész középiskolai nyolc év alatt nincs alkalom oly fontos dolgokról szólni, csak egy-egy előadásban is, minő pl. az értéktermelés, minő a foglalkozási szerzőmóddal — ezzel az ősi, gyermeki ösztönrel — szemben a vagyonszerzés, az erőgyűjtés egyedüli helyes mai módja. Nem szólva arról, hogy a nemzetgazdaságtan, mint egész taníttassék, még legfontosabb problémáira egyenként kitérni sem lehet.* A középiskola nem tud eddigelé Széchenyi hatalmas eszméjéről, még nem ismer oly tanulmányt, mely gazdasági jelenségekkel foglalkozhat rendszeresen vagy kissé bővebben, még ha rendkívül korlátolt mértékkel. elégszünk is meg. Egy nagy ember törekvéséből vajjon mi van meg? Vajjon a nagy ember gyöngeségének bizonyítéka-e ez? — kérdezzük újból. A kollektív cselekvények theoretikusa talán így felelne: valamint hatalmas eredmény apró munkák felhalmozódásával jó létre, épúgy egy-egy nagy mulasztás is megannyi kicsiny, mindennapi mulasztásból összegeződik. A historikus meg az állapot létrejöttét magyarázhatná: a középiskola mai tanterve és tanmenete jórészen a XVIII. század törekvéseinek eredménye s ezért a XVIII. században még kevéssé ismert, de ma már igen fejlett tudomány, minő a nemzetgazdaságtan, eddigelé nem foglalhatott helyet benne. Ma azért gimnáziumi műveltségű társadalmi osztályok még mindig oly naiv gazdasági hiedelmekben élnek, mint a XVIII. (!) században a merkantilisták. Schmoller említi nagy művében: azt vetik a közgazdaságtan ellen, hogy a német nagy közönség még mindig a XVIII. század

* E részletkérdésre lesz alkalmunk másutt kitérni.

gazdaságtana színvonalán áll. És erre Schmollernek nincs mit felelnie, a kérdés ismét abban maradt. De nálunk még így sincs. «Nemzetgazdaságról, papírpénzről (pénzügyről), bankról kinek van közöttünk — tegyük kezünket mellünkre — egészen oly tiszta értelme (fogalma) s ismerete, mint az egyszeregyről?»¹

Ma mily kevesen ismerik azt, hogy a *forgalom is értéktermelő* s hogy úgy egyének, mint országok közötti adás-vételnél mindkét fél nyerhet általában és az egyik fél nyereségéből a másik veszteségére következtetni *nem* lehet, mint a merkantilisták hitték; hogy veszélyes, ha az értéktermelést nem gazdasági szempontoknak rendeljük alá, s hogy nemzetközi munkamegosztás is lehetséges és lehet előnyös. Rengeteg a kizsákmányolás hiedelme közöttünk. Nem tudjuk, mikor nyerünk, mikor veszünk. A modern művelt ember néma lemondással érzi számos alkalommal, hogy gazdasági dolgokban tehetetlenül áll az eléje touló kérdésekkel szemben, mert mindent tanult, csak nemzetgazdaságtant nem, amelyen pedig egész existenciája fordul meg. Az ország jelentékeny részének szellemi önállósága nincs értékek megállapításában,² sőt sok ember saját szükségleteit sem ismeri és képzelt szükségletek kielégítésén fárad.

4. Széchenyi első a világtörténelemben, aki egy egész nemzetnek először hangsúlyozta azt, hogy a *szabadverseny* korában az általános elerőtlenedésen csak igazi *közgazdasági* haladás segíthet, ennek pedig feltétele a gazdasági közműveltség. Ez az elv azonban nemcsak akkor volt igaz és fontos, hanem fontos ma is. A mai nevelési rendszerben mégis hiányzik Széchenyi szelleme — nagy hiány, mely hatalmas hátránnyal jár egynapi összegében is. A termelésnek még mindig oly naív módon első helyen áll könyveinkben az aranytermelés, mintha merkantilistáknak hinnók azt, hogy a nemes érc részlettől függ egy ország vagyonszáma. Nem tudja a műveltebbek túlnyomó része, hogy az ország jelenlegi gazdasági ereje minő és mekkora s így félt, hogy sikertelen gazdasági harcba kezd, melynek eldőlésétől százezrek sorsa függ.

Ha külföldön járunk, sok honi hiány ötlük fel, mert alkalmunk van összehasonlítani két különböző állapotot. Németországi tanulmányútján történt e sorok írójával az az eset, hogy felelnie kellett számos interpellációra Magyarország gazdaságpolitikai törekvéseire nézve. Midőn kijelenté, hogy ezek nálunk a kérdések nem közismertek,

¹ Széchenyi szavai a *Hitelben* 110. l.

² Erről szociálpszichológiai megfigyeléseim alapján tanulmányt remélek közzétehetni. A gazdaságpathológiai megfigyeléseknek bő tere nyílik.

sőt nem is igen ismertek, nem titkolhatták meglepődésüket; csodálatosnak vélték, hogy aránylag művelt népnél előfordulhat, hogy saját gazdasági kérdéseiről nem tud. És bár büszkék lehetünk arra, hogy egy magyar tanult fiú külföldön képzettségével szégyent nem vall s megállja helyét, e tekintetben lehetetlen nem érezni a nagy hiányt.

Minden gazdaságilag műveletlen egyén pedig két alkalommal élenken érzi ismeretei hiányát: ha nincs vagyona, s nem tudja hogyan szerezzze meg a gazdasági önállóság ez alapját; ha van s nem tudja, mit csináljon vele. Ez utóbbi is igen gyakori nálunk. Mind a kettő megbénítja az ember cselekvését, annak energikus megkezdése helyett-tétovázás és üres bizonytalan reménykedést láthatunk. A távoli misztikus jövőtől várunk valamit, mert hogy a jelent miként használhatjuk fel, azt nem tudjuk.

Gazdasági műveletlenség nemcsak a jelenre nézve káros, mert a kellő felhasználását lehetetlenné teszi, hanem — s ezt az egyetlen Széchenyihez kiegészítésül ma felhozhatjuk, mert ismerjük — a távolabbi jövőre nézve is káros és rendkívül nyugtalanító kilátást tár a szemünk elé. Ez az, ami bennünket a társadalmi jelenségek terérevisz. Mert a midőn egy nagy tömeg gazdasági műveletlensége szemben áll egy kicsiny csoport képzettségével, ennek a csoportnak módjában van azokat kiaknázni.¹ Téves jövedelemeloszlási politika keletkezik, mely a társadalmi egységet megbontja s mély ellentétesség érzetétámad, mely a társadalom egységes akcióképességét, erejét megbénítja. Ez a jövő is arra int, hogy még most gondoskodjunk a gazdasági általános nevelésről.

Talán az a látszat is megakadályozta sokáig a gazdasági ismeretek terjedését, mintha az t. i. «anyagi» célokra vonatkoznék egy szellemivel szemben. Sokan feledik, hogy ép fordítva, *a szellemi erőfejlettségén alapul minden magasabbrendű gazdasági tevékenység.*² Az pedig természetszerű haladás következménye, ha szaporodnak előttünk azok a kilátások és kívánalmak is, melyeknek meg kell felelnünk. Magasabb kultúrával magasabbrendű és differenciáltabb szükségletek lépnek fel.³ Ezek kielégítése módszerének lépést kell tar-

¹ Pl. Anglia a XIX. század elején. Itt tényleg volt kis csoport *elsőrendű* gazdasági műveltséggel. Nálunk ez eset nem forgott fenn.

² A Hítel számos helye hangsúlyozza.

³ Hítel 52—54. «Számítalan szükségünk van, melyeket *kielégítenünk* kell. Mely igen (mennyire) növekednek azok napról-napra, amint a mesterségek és tudományok inkább s inkább fejledeznek s mi állatóságunkból mind jobban-jobban kilábolunk. Kizárólag csak bölcs elintézés s állhatatos munkásság által tehetjük sajátunkká (t. i. kívánatunk tárgyát).»

tania magukkal a szükségletek fejlődésével, vagyis a gazdasági cselekvőképességet a kulturális fejlődéssel párhuzamosan egyre emelnünk kell. Ez pedig csak gazdasági neveléssel, tervszerű cselekvéssel érhető el s nem bízhatunk a laissez-faire elve szerint abban, hogy a gazdasági műveltség majd magától létrejő. Azért az iskola organizmusát kell ma elsősorban felhasználnunk és Széchenyi discussióját ma nem tarthatjuk elegendőnek.

A gazdasági műveletlenségnél még rosszabb is fenyegethet, ha kellő elővigyázattal nem járunk el: a — gazdasági félműveltség.¹ Fejlettebb kultúrával fokozottabb lesznek életszükségleteink, de nem fordítva. Fokozottabb életszükségletekkel még nem lesz fejlettebb a műveltségünk. Pedig hányan cselekszenek fordítva! Szobrokat, képeket, könyvtárakat vásárolnak, holott valódi hiányukat nem is éreznék s csak azért teszik, hogy műveltebbeknek lássanak. Fejlettebb kultúrával erőgyarapodás jár, fokozottabb életszükséglet pedig csak egyre újabb erőt köt le anélkül, hogy az élet benső tartalma növekednék vagyis *téves fogyasztási rendszer állhat be*, mert minden fogyasztás célja az, hogy több erő keletkezzék, mint amennyit elhasználtunk. Már pedig, mint egy kiváló nemzetgazdász ép a német fejlett iskolázással szemben kifejti, a mai «magasabb iskolázottság egyáltalán nem mindenkiben növeli a gazdasági cselekvőképességet és ép ezért igen könnyen veszedelmessé lehet, ha amaz iskolázottsággal csak életszükségleteink növekednek anélkül, hogy műveltségünk révén annak kielégítésére szolgáló eszközöket is megszerezni tudnánk.» Ez aránytalanságban szenved főképp Németország művelt proletáriátusa,² ami nálunk is megvan épúgy, mint az ellentéte, az, hogy a népesség szélesebb rétegeiben a kívánalmak, a szükségletek túlságos csekélyek épen, mert nem ismernek oly célokat, melyeknek kielégítésére törekedhetnének. A kevés igényűsögen³ is gazdasági nevelés segíthet, amely megtanít, *hogyan* fokozzuk szükségleteinket, de annak kielégítésére szolgáló munka módszerének ismeretével együtt. Azt hiszem, a néhány probléma is meggyőző eléggé arra nézve, hogy Széchenyi eszméi még ma is fontosak.

Széchenyi gazdasági pædagogijájának alapvonalait a maguk

«Mennél több kívánja s meg is szerezheti az élet minden javait magának, annál nagyobb lesz a munka s iparkodás azok kiállítására. Hitel 118.

¹ Hitel 109—113.

² Conrad Grundr. der polit. Oekon. 5. kiad. Jena, 1908. II. 5.

³ Széchenyi nyelvén a «belső consumtio kisléte.» L. a Hitel e fejezetét 118. s köv. l. «Emeljük minden embertársunkat önméltóságra lelki kifejtése által.»

filozófiai egységükben, következetességükben előadtuk.¹ Ő az akkor kezdődő gazdasági életnézet alapján s irodalma magaslatán áll. Kiemeltük, hogy ép az akkori gazdaságtan és pädagogia között minő szoros kapcsolatok vannak, továbbá azt, hogy Széchenyi kiegészíti következtetéseiben a nemzetgazdaságtan nagyjainak hiányait is. Ezzel megalapítója egy gazdasági nemzetpädagogiának, mely valóban világtörténelmi jelentőségű vállalkozás!

Eszméit és mai hatásukat, jelentőségüket néhány rövid fejtegetésben előadtuk, tudatosan modernebb formában. Egészében az ő műve ez. Ebből a szempontból még inkább szigorú értékelés alapján elmondhatjuk: Széchenyi, (Gaál Jenő szavaival) a «nemzetmentés» nagy feladatához csak igen lelkiismeretes előkészület után fogott.² Ama főgondolat megteremtése őt történelmi nagysággá, s egyszerűsmind modern közművelődési apostollá tesz. Eme főgondolatot volt mégis a legnehezebb kiemelni a konkrét témák köréből, mert nem feleljük el Kemény Zsigmond igen találó megjegyzését: «a logikai fonalat nem az találta meg, ki az egyes eszméken, hanem az, aki eszmetömbökön tekintett végig.»³ Óvakodtunk, hogy egyes részletek úgy félrevezessenek, mint Dessewffyt és más kritikuskokat. Éles volt Széchenyi intő szava: «Legdrágább bírálóm, nem munkám filozófiáját, nem annak egész szellemét vevéd fel, hanem csak részei után ítéltél.»⁴ «A kritikának ez antifilozófiai methodusa» és apró filológiai kutatások helyett csak a rendszerre öntött egészset iparkodtunk kiemelni. Mert ez mutatja be Széchenyit a maga világtörténelmi nagyságában.

Dr. DÉKÁNY ISTVÁN.

¹ Pädagogiájának van egy másik oldala is: ez az ő történelem-bölcséletében gyökerezik, mely egy következő tanulmányunk lesz a tárgya.

² Széchenyi társadalom-tana. Magy. Társ. tud. Szemle 1910. 290. l.

³ Széchenyiről: Státusférfiak könyve 342. l.

⁴ Világ 17. l.